

УДК 378.147

DOI: 10.30838/UJCEA.2312.301024.133.1102

АДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

СМИРНОВА О. В.^{1*}, канд. техн. наук, доц.,
ГАРМАШ С. М.², канд. с.-г. наук, доц.,
ГЕРАСИМЕНКО В. О.³, канд. хім. наук, доц.

^{1*} Кафедра біотехнології та безпеки життєдіяльності, Український державний університет науки і технологій, ННІ «Український державний хіміко-технологічний університет», вул. Набережна Перемоги, 40, 49094, Дніпро, Україна, тел. +38 (0562) 47-12-25, e-mail: email.smirnova@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9819-7769

² Кафедра біотехнології та безпеки життєдіяльності, Український державний університет науки і технологій, ННІ «Український державний хіміко-технологічний університет», вул. Набережна Перемоги, 40, 49094, Дніпро, Україна, тел. +38 (0562) 47-12-25, e-mail: svgarmash@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-2658-162X

³ Кафедра біотехнології та безпеки життєдіяльності, Український державний університет науки і технологій, ННІ «Український державний хіміко-технологічний університет», вул. Набережна Перемоги, 40, 49094, Дніпро, Україна, тел. +38 (0562) 47-12-25, e-mail: gerasim_vlad@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3369-4267

Анотація. Постановка проблеми. Вимушена зміна форми навчання у вищій школі, яка була спочатку зумовлена пандемією COVID-19, а потім і введенням воєнного стану, вимагає від усіх учасників освітнього процесу ефективного реагування на появу все нових викликів. Процес адаптації до вимушеної трансформації форми навчання складний, як з погляду технічних можливостей забезпечення якості освіти, так і з точки зору психоемоційного стану студентів та викладачів. Створити комфортне освітнє середовище неможливо без моніторингу потреб студентів. Ці потреби динамічні у зв'язку з постійними змінами форм навчання. Адаптація студентів до нових форм навчання (без втрат у якості) буде залежати від розуміння їх ставлення до нововведень в організації навчання та врахування їхньої думки у плануванні подальших змін. **Мета та завдання.** Визначення ставлення студентів до організації навчання у вищому навчальному закладі в умовах воєнного стану з урахуванням психологічних аспектів. **Висновки.** Результати проведеного онлайн-опитування серед здобувачів вищої освіти свідчать про поступову адаптацію всіх учасників навчального процесу до різних форм навчання. В цілому студенти задоволені проведенням онлайн-занять за розкладом (синхронний режим за допомогою платформи Zoom). З психологічної точки зору існують проблеми з концентрацією уваги під час навчання, пов'язані із загрозами здоров'ю та життю. Результати опитування свідчать, що потрібно звернути більше уваги на психологічну підтримку. Це можна зробити, запропонувавши студентам для вивчення окрему вибіркочку дисципліну, яка спрямована на отримання навичок щодо забезпечення особистого захисту під час збройної та/або інформаційної агресії, або додати до переліку обов'язкових тем для кураторських годин. Загалом студенти позитивно оцінюють зміни у дистанційній формі навчання, які відбулися після її впровадження з початку пандемії коронавірусу. Більшість студентів задоволена організацією та проведенням навчання у дистанційному форматі. Після скасування воєнного стану в країні більшість магістрів обрала би дистанційну форму навчання, більшість бакалаврів – змішану.

Ключові слова: воєнний стан; дистанційне навчання; онлайн-опитування; психологічні аспекти; самостійна робота; синхронний режим

ADAPTATION OF EDUCATIONAL PROCESS PARTICIPANTS TO DISTANCE EDUCATION DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATUS

SMIRNOVA O.V.^{1*}, Cand. Sc. (Tech.), Assoc. Prof.,
GARMASH S.M.², Cand. Sc. (Agr.), Assoc. Prof.,
GERASIMENKO V.O.³, Cand. Sc. (Chem.), Assoc. Prof.

^{1*} Department of Biotechnology and Safety, Ukrainian State University of Science and Technologies, ESI "Ukrainian State University of Chemical Technology", 40, Naberezhna Peremohy Str., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (0562) 47-12-25, e-mail: email.smirnova@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9819-7769

²Department of Biotechnology and Safety, Ukrainian State University of Science and Technologies, ESI “Ukrainian State University of Chemical Technology”, 40, Naberezhna Peremohy Str., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (0562) 47-12-25, e-mail: svgarmash@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-2658-162X

³Department of Biotechnology and Safety, Ukrainian State University of Science and Technologies, ESI “Ukrainian State University of Chemical Technology”, 40, Naberezhna Peremohy Str., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (0562) 47-12-25, e-mail: gerasim_vlad@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-3369-4267

Abstract. Problem statement. The forced change in the form of education in higher education, which was first caused by the COVID-19 pandemic, and then by the introduction of martial law, requires all participants in the educational process to respond effectively to the emergence of new challenges. The process of adaptation to the forced transformation of the form of education is complex, both from the point of view of the technical possibilities of ensuring the quality of education, and from the point of view of the psycho-emotional state of students and teachers. It is impossible to create a comfortable educational environment without monitoring the needs of students. These needs are dynamic due to constant changes in the forms of education. Adaptation of students to new forms of education (without loss of quality) will depend on understanding their attitude to innovations in the organization of education and taking into account their opinion when planning further changes. **Purpose of the article.** Determining the attitude of students to the organization of education in a higher educational institution in the conditions of martial law, taking into account psychological aspects. **Conclusion.** The results of an online survey among students of higher education indicate the gradual adaptation of all participants in the educational process to various forms of education. In general, students are satisfied with conducting online classes according to the schedule (synchronous mode using the Zoom platform). From a psychological point of view, there are problems with concentration of attention when studying, associated with threats to health and life. The results of the survey indicate that more attention should be paid to psychological support. This can be done by offering students to study a separate elective discipline, which is aimed at obtaining skills to ensure personal protection during armed and/or informational aggression, or add to the list of mandatory topics for curatorial hours. In general, students positively evaluate the changes in the distance learning method that took place after its introduction since the beginning of the coronavirus pandemic. The majority of students are satisfied with the organization and conduct of education in a distance format. After the abolition of martial law in the country, the majority of master's students would choose distance learning, most bachelor's – mixed.

Keywords: *martial law; distance learning; online survey; psychological aspects; independent work; synchronous mode*

Постановка проблеми. Вимушена зміна форми навчання у вищій школі, яка була спочатку зумовлена пандемією COVID-19, а потім і введенням воєнного стану, вимагає від усіх учасників освітнього процесу ефективного реагування на появу все нових викликів. Процес адаптації до вимушеної трансформації форми навчання складний, як із погляду технічних можливостей забезпечення якості освіти, так і з точки зору психоемоційного стану студентів та викладачів. Створити комфортне освітнє середовище неможливо без моніторингу потреб студентів. Ці потреби динамічні у зв'язку з постійними змінами форм навчання. Адаптація студентів до нових форм навчання (без втрат у якості) буде залежити від розуміння їх ставлення до нововведень в організації навчання та врахування їхньої думки у плануванні подальших змін.

На рівні Держави моніторингом організації освітнього процесу займається Державна служба якості освіти України.

Протягом 2022–2023 років службою було організовано та проведено 11 моніторингових досліджень у сферах фахової передвищої та вищої освіти шляхом здійснення онлайн-опитувань та кабінетних досліджень із залученням понад 60 тисяч респондентів із понад 250 закладів освіти. Опитування проводяться щоквартально, а звіти результатів досліджень є у відкритому доступі [1]. Слід звернути увагу, що ці звіти містять інформацію щодо різних форм навчання, які реалізуються закладами освіти України, і корисні для аналізу.

Мета та завдання. Визначення ставлення студентів до організації навчання у вищому навчальному закладі в умовах воєнного стану з урахуванням психологічних аспектів.

Результати досліджень. Анонімне онлайн-опитування проводили серед здобувачів вищої освіти ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» протягом 2023 року, які навчалися за освітнім рівнем

бакалавр (140 респондентів) та магістр (41 респондент).

Анкета для опитування містила групи питань, які стосувалися:

- організації навчання;
- комунікації викладачів зі студентами;
- психологічних аспектів навчання;
- переваг та недоліків дистанційного навчання;

- бачення студентів щодо форми їх подальшого навчання.

Переважає більшість респондентів на час опитування перебувала у м. Дніпро (60 %), 35 % – в інших областях України, і 5 % – мешкали за межами України.

Онлайн-заняття студентів. В університеті основна платформа для синхронного навчання – це платформа Zoom. Проведення онлайн-занять більшість викладачів здійснювали саме за допомогою платформи Zoom, тільки 2,9 % – за допомогою Google meet (для бакалаврів), інших (Moodle та Viber) – по 1 % (рис. 1).

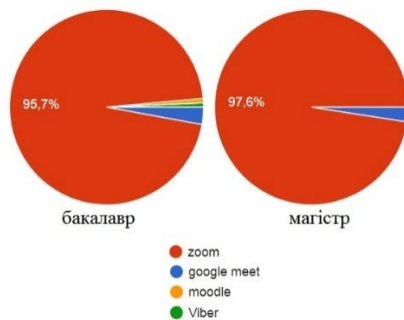

Рис. 1. Платформа для проведення онлайн-занять

Використання однієї платформи для проведення занять позитивно впливає на самоорганізацію студентів: не потрібно застосовувати різне програмне забезпечення протягом навчального дня та переорієнтовуватися, застосовуючи різні панелі керування.

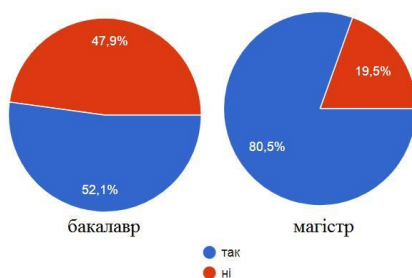

Рис. 2. Задоволеність проведенням онлайн-занять

Щодо ставлення студентів до проведення онлайн-занять, переважна більшість студентів повністю або частково задоволена, і тільки 4,3 % висловили свою незадоволеність (рис. 2).

Одна з проблем у проведенні онлайн-занять – це відсутність стабільного Інтернет-зв'язку або електропостачання, тому в анкеті було передбачено питання, яке дозволяє оцінити відсоток тих студентів, які не мали можливості в повному обсязі відвідувати заняття (рис. 3).

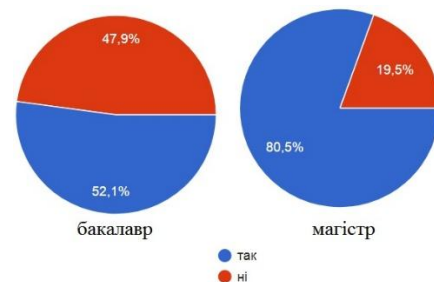

Рис. 3. Наявність стабільного Інтернет-зв'язку

Багато студентів не мали стабільного Інтернет-зв'язку, а саме, 47,9 % бакалаврів та 19,5 % магістрів. Отож їм довелося опановувати пропущений навчальний матеріал самостійно, і це потрібно враховувати для організації самостійної роботи студентів.

Самостійна робота студентів. Важливі складові під час виконання самостійної роботи такі: доступність інформації з дисциплін, зручність платформ для подання виконаних робіт та ефективна комунікація між студентами та викладачами. В умовах воєнного стану до цих складових ще потрібно додати наявність у студентів організованого робочого місця, а саме, комп'ютера чи ноутбука, відповідного освітлення, стабільного Інтернет-зв'язку тощо.

Для подання виконаних завдань на перевірку більшість студентів використовувала приблизно в однаковому відсотковому відношенні Moodle, Google classroom, електронну пошту та Viber, меншість – Telegram (42,1 % – бакалаври, 43,9 % – магістри) (рис. 4).

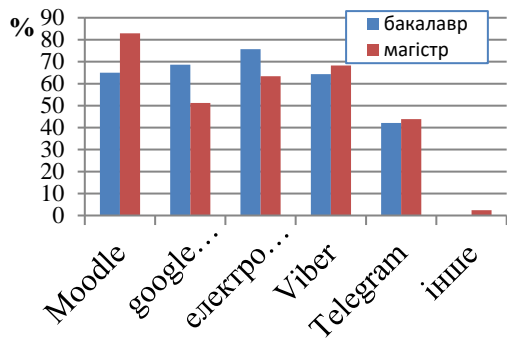

Рис. 4. Організація самостійної роботи

Виконання самостійної роботи може бути пов'язане з необхідністю робити розрахунки або креслення за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення, і неможливість його використовувати може вплинути на задоволеність студентів організацією самостійної роботи. Тому анкета включала питання «Чи була у Вас можливість використовувати все необхідне для виконання самостійної роботи програмне забезпечення (наприклад, Mathcad, AutoCAD та ін.)?», результати опитування наведено на рисунку 5.

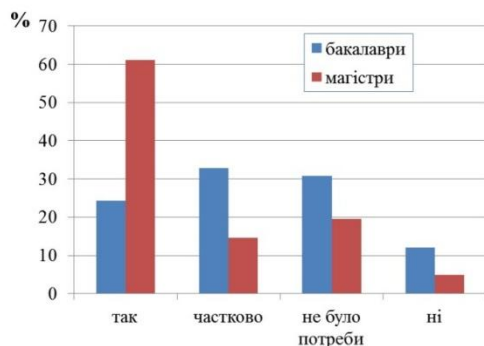

Рис. 5. Про можливість використовувати все необхідне для виконання самостійної роботи програмне забезпечення

Переважає більшість студентів використовувала необхідні для виконання самостійної роботи програми, і тільки 17 % студентів не мали такої можливості.

У цілому, більшість студентів задоволені умовами виконання самостійної роботи, що переважно визначалося наявністю дистанційних курсів з дисциплін (рис. 6).

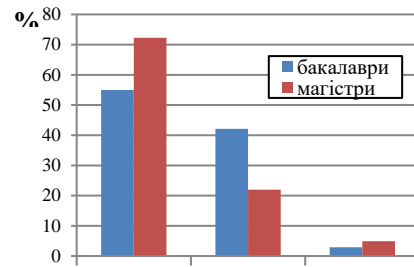

Рис. 6. Відповіді на питання «Чи задоволені Ви організацією самостійної роботи (наявність дистанційних курсів дисциплін)?»

Якщо у процесі виконання самостійних завдань у студентів виникали питання, викладачі проводили консультації, що могло позитивно вплинути на загальне враження студентів щодо готовності викладачів надати їм допомогу (рис. 7).

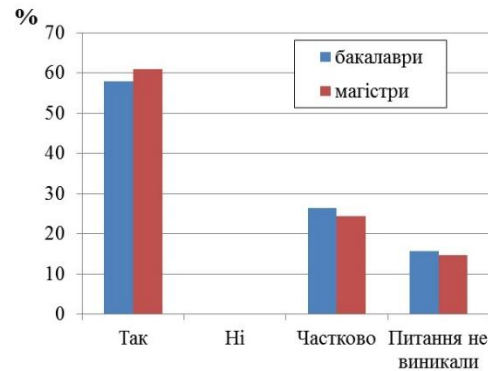

Рис. 7. Відповіді щодо задоволеності допомогою викладачів стосовно питань, які виникали під час виконання самостійних завдань

Психологічні аспекти навчання.

Комунікація між студентами та викладачами надзвичайно важлива для мотивації у навчанні, особливо враховуючи емоційний стан усіх учасників освітнього процесу під час дії воєнного стану. За дистанційного навчання, коли студенти не мають можливості особисто поставити питання викладачу, необхідно визначитися із найбільш ефективними засобами комунікації. За результатами опитування студентів (рис. 8), найбільш поширеними з них були: Viber, електронна пошта та Telegram, найменше – Zoom (бакалаври – 1,4 %, магістри – 2,4 %).

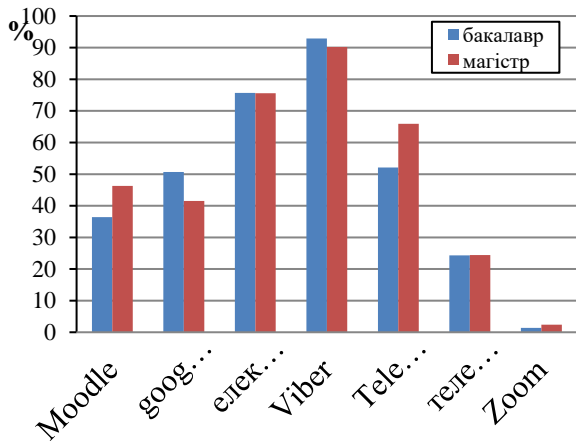

Рис. 8. Засоби комунікації студентів з викладачами

Питання передбачало декілька відповідей, тому можна визначити найбільш поширені засоби комунікації, але, як правило, це було поєднання декількох, залежно від обставин. Така гнучкість з боку викладачів у способах комунікації позитивно вплинула на думку студентів (рис. 9).

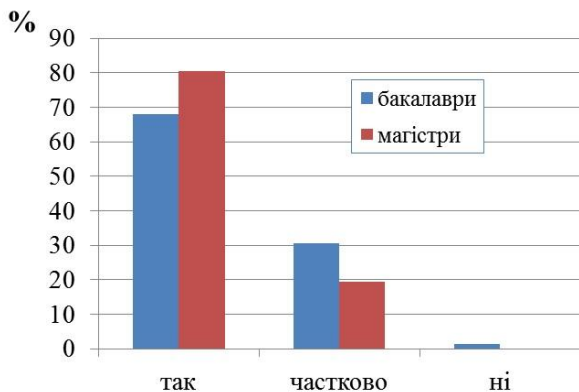

Рис. 9. Задоволеність студентів комунікацією з викладачами

Потрібно звернути увагу на те, що рівень задоволеності у студентів, які навчаються за освітнім рівнем магістр, вищий, ніж у бакалаврів, що можна пояснити наявністю більшого досвіду у навчанні, а відповідно і розумінням, як саме потрібно формулювати свої запитання у зверненні до викладача, наприклад, зробити скріншот розрахунку або включити демонстрацію екрана та пояснити, що саме не зрозуміло.

Крім питань стосовно вивчення дисциплін, у студентів виникають питання

організаційного характеру, з якими вони можуть звернутися до деканатів.

Задоволеність (повна або часткова) роботою деканатів достатньо висока (94,3 % – бакалаври, 95,1 % – магістри) (рис. 10).

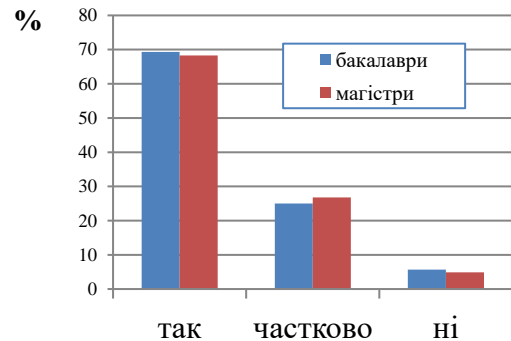

Рис. 10. Задоволеність роботою деканатів щодо організації навчального процесу

В умовах наявності загроз здоров'ю та життю, як свого, так і своїх близьких, досить складно сконцентруватися на навчанні, особливо якщо студенти перебувають на прифронтових територіях, тому було проведено опитування щодо впливу наявності загроз життю (повітряні тривоги) на можливість сконцентруватися на навчанні (рис. 11).

Рис. 11. Вплив повітряних тривог на здатність студентів сконцентруватися на виконанні самостійної роботи

Часті повітряні тривоги та їх довготривалість стають дедалі більш буденними (тільки 23,6 % бакалаврів та 19,5 % магістрів повітряна тривога заважає сконцентруватися), що підтверджується результатами опитування, а саме, що неможливо сконцентруватися на виконанні самостійної роботи переважно під час

ракетної атаки (47,1 % – бакалаври, 41,5 % – магістри).

Наведені результати свідчать про потребу студентів у психологічній підтримці (рис. 12).

Рис. 12. Відповіді на питання «Чи проводили у вашій групі кураторську годину, присвячену психологічній підтримці в умовах воєнного часу?»

Думка студентів щодо необхідності вивчення навчальної дисципліни, спрямованої на отримання навичок щодо забезпечення особистого захисту під час збройної та/або інформаційної агресії наведена на рисунку 13.

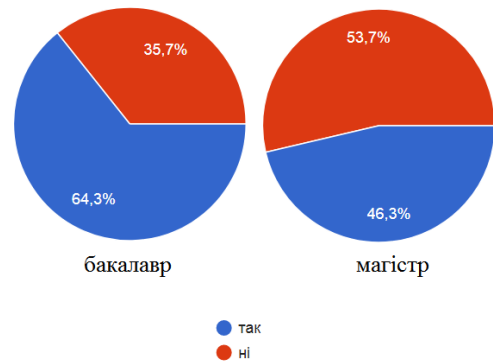

Рис. 13. Щодо необхідності вивчення дисципліни, спрямованої на отримання навичок щодо забезпечення особистого захисту під час збройної та/або інформаційної агресії

Більшість бакалаврів (64,3 %) вважають, що дисципліна з особистого захисту під час збройної та/або інформаційної агресії необхідна для вивчення, кількість магістрів, які підтримують таку думку, менша – 46,3 %.

Переваги, недоліки та якість дистанційного навчання. Студентам було запропоновано низку тверджень, які можна віднести до переваг дистанційного навчання. Вони мали змогу обрати декілька варіантів (рис. 14).

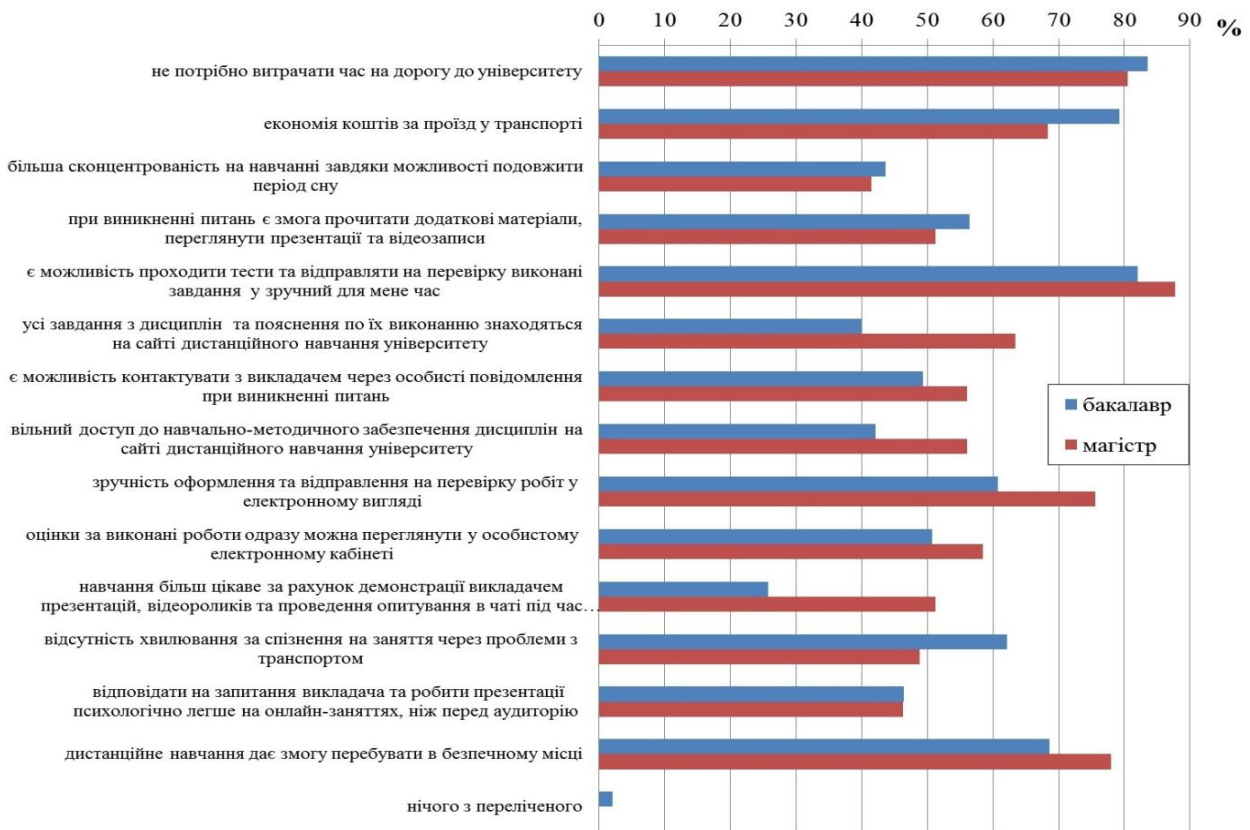

Рис. 14. Переваги дистанційного навчання

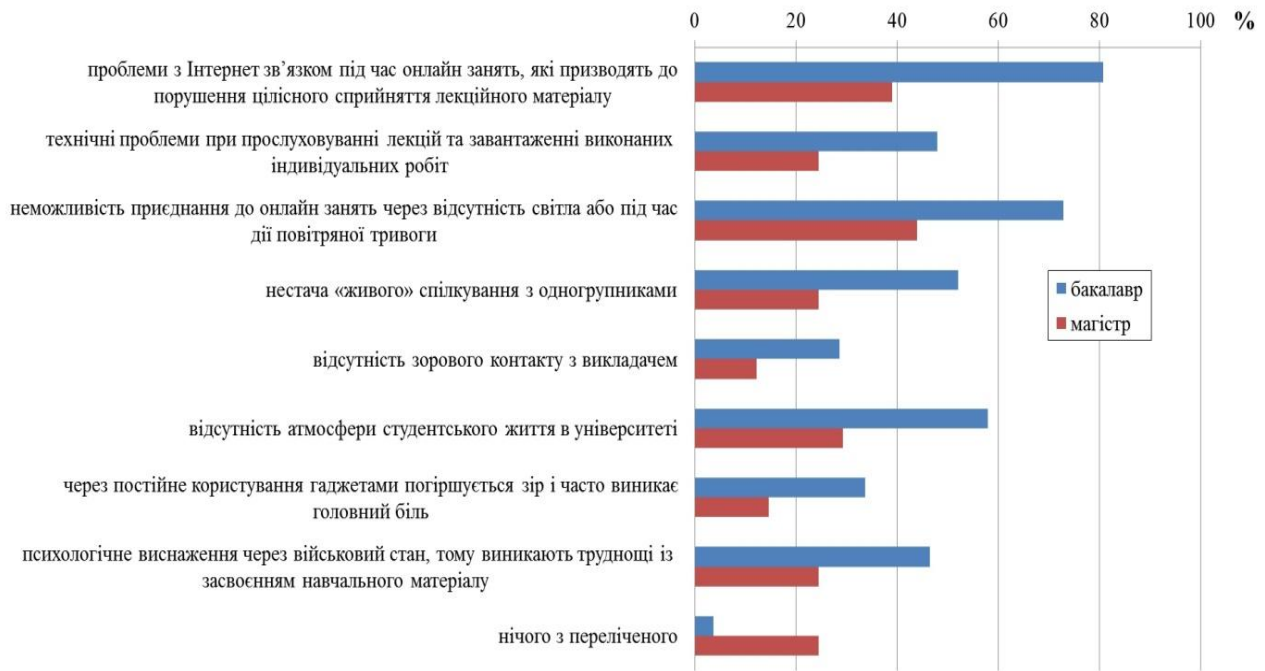

Рис. 15. Недоліки дистанційного навчання

Перевагами дистанційного навчання більшість (від 60 % та більше респондентів) вважає таке: не потрібно витратити час на дорогу до університету; економія коштів за проїзд у транспорті; є можливість проходити тести та відправляти на перевірку виконані завдання у зручний для мене час; зручність оформлення та відправлення на перевірку робіт в електронному вигляді; дистанційне навчання дає змогу перебувати в безпечному місці (не потрібно наражатися на небезпеку по дорозі до/з університету).

Недоліків дистанційного навчання більше з точки зору бакалаврів, ніж магістрів (рис. 15).

Приблизно чверть магістрів (24,4 %) взагалі не вважає, що запропоновані твердження можна віднести до недоліків дистанційного навчання. Для бакалаврів найбільшим недоліком постають технічні проблеми, пов'язані з відсутністю електропостачання (72,9 %) або Інтернет-зв'язку (80,7 %). Також слід зауважити, що їм більше не вистачає «живого» спілкування з одногрупниками (52,1 %) та атмосфери студентського життя в університеті (29,3 %), тобто соціальної складової навчання.

Оскільки дистанційне навчання продовжує свій розвиток, студентам було

запропоновано оцінити зміни, що відбулися з початку впровадження карантину.

Незалежно від рівня, за яким студенти здобувають освіту, 22 % з них не вважають, що відбулися якісь зміни, і тільки 3,6 % бакалаврів вважають, що дистанційне навчання погіршилось (рис. 16).

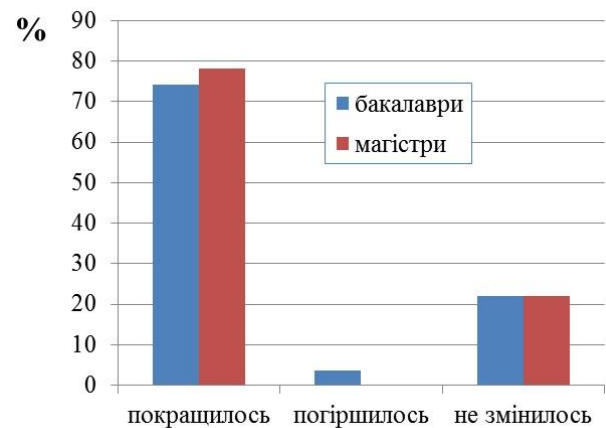

Рис. 16. Зміна якості дистанційного навчання з погляду студентів

Переважна більшість студентів схильється до думки, що зміни в дистанційному навчанні позитивні. Студенти бачать причину в поліпшенні дистанційного навчання переважно за рахунок їх поступової адаптації до дистанційного навчання та вдосконалення

курсів викладачами (44,3 % – бакалаври, 51,2 %) (рис. 17).

Рис. 17. Зміна якості дистанційного навчання

Загалом магістри більше задоволені дистанційною формою навчання, ніж бакалаври (рис. 18). Відсоток незадоволених серед бакалаврів – 5,7 %, магістрів – 2,4 %.

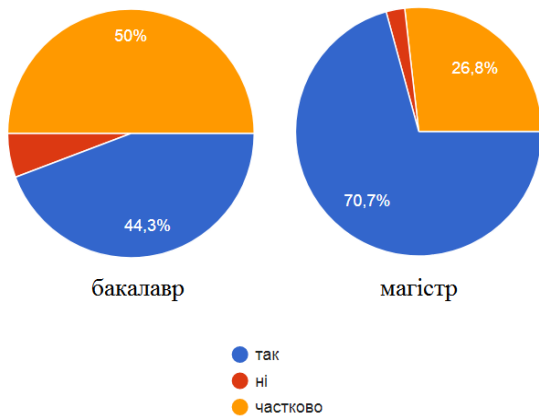

Рис. 18. Задоволеність дистанційною формою навчання

Після скасування воєнного стану в країні більшість магістрів обрала б дистанційну форму навчання, більшість бакалаврів – змішану (рис. 19).

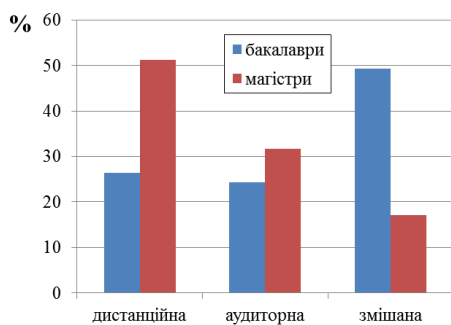

Рис.19. Бажана форма навчання після скасування воєнного стану

Для студентів бакалаврського рівня, як уже зазначалося раніше, важливі соціальні

зв'язки з одногрупниками та викладачами, вони мають меншу адаптованість до дистанційного навчання, що може зумовлювати їх прагнення навчатися за змішаною формою навчання.

Студенти, які навчаються за освітнім рівнем магістра, вже мають вищу освіту, тому, враховуючи їх адаптованість до дистанційного навчання та те, що більшість із них вже працює, дистанційний формат навчання більше відповідає їх освітнім потребам.

Форма навчання, яка враховує інтереси студентів різних рівнів освіти в межах одного вищого навчального закладу (за результатами проведеного опитування Державною службою якості освіти України), вже впроваджена в окремих ВНЗ.

В аналітичній довідці наводиться інформація, що респонденти (онлайн-анкетування за IV квартал 2023 року) вказали різні підходи до організації навчання у змішаному форматі, один з яких: розподіл за роками навчання – навчання в офлайн-форматі для молодших курсів, онлайн – для старших [2].

Висновки

Результати проведеного онлайн-опитування серед здобувачів вищої освіти свідчать про поступову адаптацію всіх учасників навчального процесу до різних форм навчання. В цілому студенти задоволені проведенням онлайн-занять за розкладом (синхронний режим за допомогою платформи Zoom), і тільки 4,3 % – ні.

Щодо організації самостійної роботи, яка забезпечується наявністю дистанційних курсів, також переважна більшість студентів була задоволена. Крім того, студенти залишилися задоволеними допомогою викладачів стосовно питань, які виникали у процесі виконання самостійних завдань, та деканатів у вирішенні організаційних питань.

Для комунікації поза онлайн-заняттями перевагу віддавали Viber, електронній пошті та Telegram, найменше – Zoom.

З психологічної точки зору існують проблеми з концентрацією уваги під час навчання, пов'язані із загрозами здоров'ю та життю. Результати опитування свідчать, що потрібно звернути більше уваги на психологічну підтримку. Це можна зробити, запропонувавши студентам для вивчення окрему вибірккову дисципліну, яка спрямована на отримання навичок щодо забезпечення особистого захисту під час збройної та/або інформаційної агресії, або додати до переліку обов'язкових тем для кураторських годин.

Серед переваг дистанційного навчання більшість респондентів вважає такі: економія часу та коштів на проїзд, зручність виконання самостійної роботи, можливість проходити тестування у зручний час та не

наражатися на небезпеку по дорозі до/з університету.

Основними перешкодами комфортного дистанційного навчання студенти вважають відсутність електропостачання або Інтернет-зв'язку. Крім того, бакалаврам більше, ніж магістрам, не вистачає «живого» спілкування з одногрупниками та атмосфери студентського життя в університеті.

Загалом студенти позитивно оцінюють зміни у дистанційній формі навчання, які відбулися після її впровадження з початку пандемії коронавірусу. Більшість студентів задоволена організацією та проведенням навчання у дистанційному форматі. Після скасування воєнного стану в країні більшість магістрів обрала б дистанційну форму навчання, більшість бакалаврів – змішану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба якості освіти. Моніторингові дослідження. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/> (дата звернення : 24.06.2024).
2. Державна служба якості освіти. Інформаційно-аналітична довідка щодо організації освітнього процесу в закладах фахової передвищої та вищої освіти України в умовах воєнного стану (за результатами щоквартального онлайн-анкетування, IV квартал 2023 року). URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/IAD_IV_kvartal_2023.pdf (дата звернення : 26.06.2024).

REFERENCES

1. *Derzhavna sluzhba yakosti osvity. Monitorynhovi doslidzhennia* [State Service of Education Quality of Ukraine. Monitoring studies]. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/monitoringovi-doslidzhennya/>. (Accessed : 24 June 2024). (in Ukrainian).
2. *Derzhavna sluzhba yakosti osvity. Informatsiino-analitychna dovidka shchodo orhanizatsii osvitnoho protsesu v zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh voiennoho stanu (za rezultatamy shchokvartalnoho onlain-anketuvannia, IV kvartal 2023 roku)* [State Service of Education Quality of Ukraine. Informational and analytical reference on the organization of the educational process in institutions of professional pre-higher and higher education of Ukraine under martial law (based on the results of a quarterly online survey, the 4th quarter of 2023)]. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/IAD_IV_kvartal_2023.pdf. (Accessed : 26 June 2024). (in Ukrainian).

Надійшла до редакції: 03.09.2024.